
גיש עמית

שנות לימוד
ממואר

גיש עמית

שנות לימוד

ממואר

Matriculation: A Memoir

Gish Amit

הוצאת הקיבוץ המאוחד - סדרת קו אדום: גיורא רוזן (עורך ראשי)
דבי אילון, דינה מרקון, תמר ריקליס, שרון ינאי

הוצאת הספרים של מכון מופ"ת: דודו רוטמן (עורך ראשי)
חברי המערכת האקדמית:
פרימה אלבז-לוביש, אילנה אלקד-להמן, חנוך בן-פזי, יעל דר, יורם הרפז,
נצה מובשוביץ-הדר, אייל נווה, יעל פישר, שי פרוגל

עורך מדעי: יוסף כהן
עורכת לשון: תמי בורשטיין
עורכת לשון אחראית: אדוה חן
עורכת גרפית: מאיה זמר-סמבול
עיצוב הסדרה: דפנה גרייף

מסת"ב: 978-965-02-1117-2
© הזכויות לשיר של חזי לסקלי "שעור אֶלֶף" שייכות למחבר ולהוצאת עם עובד
© כל הזכויות שמורות להוצאת הקיבוץ המאוחד ולמכון מופ"ת, תשפ"ב - 2022
הוצאת הקיבוץ המאוחד: טל' 03-5785810 www.kibutz-poalim.co.il
מכון מופ"ת: טל' 03-6901428 <http://www.mofet.macam.ac.il>
הדפסה: דפוס חידקל

למעין, לעמוד

The past is a foreign country; they do things differently there

L. P. Hartley, **The Go-Between**, 1953, p. 8

הֶרְגַע אֲנִי לֹמֵד לְכַתֹּב:
אֵשׁ וְחֶשְׁמֵל, לֵלֵא שְׂגִיאוֹת.
וְהֶרְגַע אוֹחֶזֶת אֵשׁ בְּשִׁלְחֹן הַכְּתִיבָה
וְהַחֲשֵׁמֶל בְּחֶדֶר
כָּבֵה.
לְאוֹרוֹ שֶׁל הַשִּׁלְחֹן הַבוֹעֵר
אֲנִי לֹמֵד לְתַאֵר
אֶת הָאֵשׁ
וְלִגְעַת בְּחֶשְׁמֵל.

חזי לסקלי, "שעור אֶלֶף", מתוך באר חלב באמצע עיר,
כל השירים 1968-1992, 2009, עמ' 147

איבי, צ'נצ'אי, בנדיקטה, ג'ונג'ון, בראיין, כריסטיאן, אביב, גולן, ג'ואנה, ממיקי, סדריק, טלי, פול, דניס, נעמי, אליסה, שילה, ביסטרא, רוחיה, מוניקה, מיקל, מוחמד, ג'וזפין, אנדרסון, איבן, רואן, צ'מסום, ג'רי, רובס, ראיין, אמירה, אנדריאה, מיכל, יוקרסטו, מג'ד, מימי, אלינה, יונתן, אלכסיי, אבלין, הנסלי, שאנון, בריגיט, שיילין, אקזוסה. האם יעלה בידי אי פעם ללמוד את שמותיהם?

שיעור ראשון בספרות, כיתה י'. אני מספר להם על ילדיי, על ימיהם הראשונים בבית הספר בברלין, כשלא ידעו אפילו מילה אחת בגרמנית. אני שואל אותם היכן ברלין. כמה מהם משיבים יחד: גרמניה. אני שואל אם מישהו מהם ביקר אי פעם בברלין. בשתיקה שמשתררת, הם נועצים בי את עיניהם. ג'וזפין אומרת: אנחנו לא יכולים, אין לנו תעודות זהות. כמה ילדים פורצים בצחוק. אני מבקש מג'וזפין שתסביר. היא אומרת: אין פה מה להסביר.

שיעורים ראשונים. אני מביט בפניהם של ילדים שאיני יודע עליהם דבר, בשעה שבה הפחד הוא בן בריתה החשאי של התקווה, הואיל והעתיד, פתוח לאין קץ, עודנו סך כל האפשרויות שעדיין לא הוכרעו. כמה מהם רציניים וכבדי ראש; אחרים נדמים סקרנים, משועממים או נבוכים; מקצתם בפנים כמעט ילדותיים, רובם כבר עטו את תווי ההיכר של הבגרות.

שיעור ספרות, כיתה ט'. אנחנו קוראים את סיפורו של עגנון מאויב לאוהב, על זה שמאלף את הטבע מכוח רצונו, שבונה לו בית כנגד המטר והסופה. פיג'י אומרת: אתמול בלילה עצרו את אבא שלי. ממיקי אומרת: אתה מדבר איתנו על בית, אבל להורים שלי אין תעודת זהות. ראיין אומר: הבית שלי כאן. לעולם לא אחזור לקולומביה, אלא אם יכריחו אותי.

כמה טוב היה אילו יכולתי להיות מעט עם הילדים - לשחק כדורסל או כדורגל, לשוחח איתם. אני תוהה אם אי פעם אצליח לקצוב שעתיים בשבוע שבהן אוכל לעשות כן. לפי שעה היום עמוס במטלות לאין-ספור,

ואף על פי כן זה משונה מאוד: להיות בבית ספר יום אחר יום, שעות רבות, בלי שתהיה בידי שהות לשוחח עם תלמידים. האם אצליח לעשות בכיתה את מה שבמשך עשור, אולי יותר, השתדלתי לקיים מחוצה לה?

שיעור ספרות, כיתה י'. אני קורא את שירה של זלדה לכל איש יש שם. אני שואל אותם: מה זאת אומרת? מה זאת אומרת שהמוות נותן לנו שם? הם מסתכלים עליי. אני אומר: מה זאת אומרת שההרים והים נותנים לנו את שמנו? אני חש בכובד משקלן של השאלות הללו, ולרגע נדמה לי שאני מפציר בהם להשתתף בפתרון חידה ששיעורה כמעט בלתי נתפס. איבי וממיקי מניחים את ראשם על השולחן. רוז, שהצטרפה אלינו רק היום, ממלמלת: מה היא חופרת, זאתי. לכל איש יש שם, לכל איש יש שם. ילדים אחרים מתבוננים בי בריכוז. האם הם מנסים להבין? אני ממשיך: תחשבו רגע, מה זאת אומרת שהחטאים נותנים לנו את שמנו? אני אומר להם: אתם יודעים, אתמול לימדתי כל היום. אחר כך חזרתי הביתה, הכנתי אוכל לילדים, ואז יצאנו לים ושחינו, ואחר כך, בלילה, ישבתי עם אשתי ודיברנו, ולפני יומיים אימא שלי הייתה אצלנו, והיא מוסיפה לקרוא לי ילד. רוז אומרת: בבוקר אני תלמידה, ובערב אני דברים אחרים. אני שואל אותה למה היא מתכוונת. היא אומרת: בבוקר אני פה ומכריחים אותי ללמוד וללבוש תלבושת אחידה, ובערב אני יכולה ללבוש מה שאני רוצה. אביב אומרת: מכריחים אותנו לבוא עם תלבושת אחידה כדי שהשומר יזהה אותנו, וגם בגלל השוויון, שלא יהיו הבדלים בין עשירים לעניים. האם, אני שואל, אפשר להחליף את המילה שם במילה אחרת? הם שותקים זמן רב. האם אפשר להחליף את המילה שם במילה חתול? כמה מהם מחייכים. ובמילה מזגן? אני מבחין בכמה חיוכים נוספים. רבין, שיושב בשורה הראשונה, אומר בשקט, כמעט לעצמו: אולי במילה זהות.

הבוקר מצאנו את קירות בית הספר מכוסים כתובות: סודנים לסודן. וגם: פה צריך היה לקום גן לילדי השכונות. מיהרנו למחוק אותן בטרם יגיעו הילדים; נדמה לי שכולנו, תלמידים ומורים, משתדלים לכוון מובלעת של חסד במרחב ששמיו הולכים ומתקדרים. איננו מדברים על כך, גם לא בינינו לבין עצמנו, אבל עמוק בתוכנו אנו יודעים שהדבר שעליו אנו

שוקדים שברירי, שעלינו לגונן עליו ללא הרף, שאנו מכסים על פחדינו בעבודה מאומצת, שהיא גם צורה של שכחה.

שעה תשיעית, אודיטוריום בית הספר, שכבה ט', שיעור ראשון בפרויקט גינת הקיימות. בחודשים הקרובים התלמידים אמורים להכיר צמחים מרחבי העולם ולהקים גינת נוי. זה שיעור ראשון מסוגו בבית הספר; חמשת מורי הסדנה נפגשו כמה פעמים במהלך חופשת הקיץ, והם עתידים להוסיף להיפגש מדי שבוע כדי ללוות את הפרויקט. כעת התלמידים יושבים באודיטוריום. נראה שדבר ממה שהמורים אומרים אינו מעניין אותם, וצריך להשקיט אותם שוב ושוב. המורה מבקש מהם לבצע את המשימה הראשונה: עליהם לשוטט בקבוצות קטנות בחצר בית הספר ולמפות אדניות ופינות ירק. מה גדל בהן, אם בכלל. מה אפשר לעשות כדי להפוך אותן לירוקות ויפות יותר. בחוץ הם משוטטים באדישות, משתרכים לאורך מגרש הספורט הלוהט בחום של סוף הקיץ. שלוש ילדות נעצרות מאחורי הקפטריה: ארבע אדניות ברזל ריקות וחשופות מתחת למזגנים הפולטים את חומם בטרטור חדגוני. הן כותבות במחברת, בעודן עומדות: לשתול צמחים. לאסוף את מי המזגנים. אחר כך חוזרים כולם לאודיטוריום. התלמידים ממשיכים להרעיש. אחד המורים מנסה לשווא להסותם. הוא אומר: אני יודע שאתם עייפים. גם אנחנו. אם תהיו בשקט, נגמור ונלך הביתה. אבל כמה דקות קודם לכן הם משתתקים לפתע כשעל המסך מופיעות תמונות המדמות את הגינה העתידה להיבנות: בריכת דגים, גינה עתירת נוי, מדשאה, מדרגות בטון מחופות עץ. מישהו צועק בחושך מקצה האולם: אבל יהרסו לנו את זה.

אילן, יובל, בראיין, רוז, רבין, פיגי, עלאן, דניס, פול. לעיתים אני מתבלבל. היום, למשל, קראתי לצינצ'אי צ'ינגצ'אי והבכתי אותו בפני שאר התלמידים. אני מבקש את סבלנותם ומשתדל לתת בהם סימנים. בערבים, בתוך הגיהינום של הימים האחרונים - בחג הייתה אצלנו אימי, ונועה ואני נאלצנו להעמיד פני חולים, אף שלאמיתו של דבר אנחנו על סיפה של פרידה - אני משתדל ללמוד את שמות הילדים בעזרת הדפים שהכנתי לי, המדמים את סדר הישיבה בכיתה.

התחושה החריפה ביותר: אני, ששנים רבות עמדתי לצד הילדים, הצטרפתי לשורות הסוהרים.

החצר הפנימית, כמה דקות לאחר סיום ההפסקה. אני רואה את השומר, כמעט שני מטר גובהו, ולידו כמה ילדים. השומר קורא לי. כשאני מתקרב הוא צועק, נסער: אתה לא יודע מה עודד עשה, איך הוא דיבר אליי, איך הוא איים עליי, אתה חייב לטפל בו, מה פתאום הוא מאיים עליי? עודד יושב על הספסל. כל השבוע האחרון אני שומע עליו: עודד התחצף, עודד קילל, עודד הרביץ, עודד בלתי נסבל, חייבים לעשות משהו בקשר לעודד. כעת הוא יושב על הספסל. הוא אומר בכעס, בנפנוף ידיים: לא איימתי עליו, מה הוא רוצה מהחיים שלי? ואז הוא מתחיל לבכות. תחילה בשקט, ואחר כך יותר ויותר חזק. כעת הוא ממש מייבב.

בערב אני מודיע על מחלה, לא אוכל להגיע למוחרת לבית הספר. בבוקר, אחרי לילה בלי שינה, אני עוצר בדרך בים, ואחר כך נוסע באופניים עד לבית של מיקי חברתי. היא שואלת אם להכין קפה. אני אומר שלא. אני פוסע בחדר זמן ממושך. אנחנו מתחבקים בעמידה. אני בוכה. היא הולכת לאוניברסיטה, ואני לבית קפה. מבעד לחלון בית הקפה אני רואה את אורי, בנה בן התשע של מיקי, ואת אימה. הם נראים נוקשים ומתוחים, ואורי הולך בצעדים נחושים, כמי שרוצה כבר להגיע. הוא לובש חולצת בית ספר ירוקה.

בכיתה אני מבין שהתלמידים אינם מפחידים אותי עוד. לא עוד מסה אמורפית, ישות חסרת שם העלולה להגיח בכל רגע ממחבואה כדי לנסות להכריע אותי. אני מביט בהם בסבלנות, בחיבה.

שיעור ספרות, כיתה ח'. גם כאן אנחנו קוראים את השיר **לכל איש יש שם**. אני אומר להם: פעם הכרתי אדם שלא רצה שיהיה לו שם. הם מביטים בי בפליאה. מיקל: אז איך הוא רצה שיקראו לו? אני שואל אותם מדוע אדם עשוי לוותר על שמו. רואן: אולי הוא לא אהב את השם שלו. אריאלה: אולי השם שלו היה מוזר. איך קראו לו? מוניקה: אולי הוא הרגיש שהשם

מצמצם אותו. אני שואל אותה למה היא מתכוונת. היא אומרת: אולי הוא רצה להחליף כל יום שם לפי מצב הרוח שלו. אולי הוא הרגיש לא נעים להיות דבוק לאותו שם כל הזמן.

שיעור ספרות, כיתה י'. הבוקר התחיל בשעה עשר, בגלל שביתת הזדהות עם תלמידי בתי הספר הנוצריים, שעדיין לא החלו את שנת הלימודים. אני שואל אותם מה הסיבה לשביתה. הם לא יודעים. אני מספר להם ששלושים אלף תלמידים בבתי הספר הנוצריים עדיין לא החלו את שנת הלימודים. טלי שואלת: איך זה יכול להיות שהמדינה לא עוזרת להם? עלאן אומר: זה בגלל שהם נוצרים. מוחמד: זה לא בגלל שהם נוצרים, זה בגלל שהם ערבים. רוחיה מתפרצת: אתם כל הזמן מתבכיינים פה על השואה, אבל מי שהוא לא יהודי, לאף אחד לא אכפת ממנו. קולות רבים, מכל עבר. ניקול אומרת: אתמול ברחוב מישהו קרא לי כושית. מוניקה, שגרה בפנימייה בצפון תל אביב ומגיעה לאימה רק בסוף השבוע: בצפון אין גזענות כמו פה. שם לאנשים לא אכפת מצבע העור שלי.

אנחנו קוראים את הסיפור מאויב לאוהב. אני שואל אותם אם ייתכן שיהיו לאדם שני בתים. ג'וזפין אומרת: כן, אם הוא עשיר. אקזוסה אומרת: לפעמים, כשההורים מתגרשים. רודס: יש לי שני בתים, אחד בגאנה השני בישראל. אני שואל אותה היכן היא מרגישה בבית. יש לי שני בתים, היא עונה, אבל בעצם אין לי אפילו בית אחד. כשביקרתי בגאנה בשנה שעברה, הרגשתי זרה. אני לא מדברת את השפה, ולא נשארו לי שם חברים. ובישראל? אני שואל. ישראל היא לא הבית שלי, היא אומרת. אתם לא רוצים אותי פה.

אני מתבקש למלא מקום בכיתה י' עולים. בכיתה מחכות לי שלוש בנות: ביסטרא, רוחיה ודינה. דינה הגיעה לישראל לפני חמש שנים מאוקראינה, ביסטרא מבולגריה ורוחיה מדרום סודן. אני מציע להן לצאת מחוץ לבית הספר. אנחנו יוצאים לבית קפה, אף שאיננו רשאים לעשות כן. מחוץ לשער ביסטרא, רזה מאוד וחיוורת, אומרת: אני שונאת את ישראל. אני מתגעגעת לבולגריה, לחברים שלי, לשפה. אולי בשנה הבאה אעבור לגור עם סבתא שלי בסופיה. אני שואל אותה אם סופיה יפה, והיא מחייכת,

העיניים שלה בהירות ורכות מאוד: זו העיר הכי יפה בעולם. בקיץ הייתי שטה באגם עם אימי, בין חבצלות מים ורודות וצהובות. בבית הקפה אנחנו שותים מיץ תפוזים. רוחיה אומרת: כשחצינו את המדבר והתקרבו לגבול, הבדואים אמרו לנו להוריד את הנעליים ולרוץ הכי מהר שאנחנו יכולים כדי שהחיילים לא יירו בנו. אני ואחי הקטן התחלנו לרוץ. הוא החזיק לי חזק את היד, וככה עברנו את הגדר. היה חם כל כך שהחול רתח לנו מתחת לרגליים, בער מתחת לעור, ובמשך חודש לא הצלחתי ללכת. לא יכולתי לדרוך על הרגל. כפות הרגליים שלי התנפחו מרוב פצעים ומוגלה.

חלפו שלושה שבועות, אולי חודש, מאז כתבתי בפעם האחרונה. בפשטות, איני מוצא לכך זמן.

מועצה פדגוגית, כיתה ז' 3. בזה אחר זה המורים מספרים עד כמה קשה להם: אי אפשר להיכנס לכיתה. הילדים לא לומדים. הם מפריעים כל הזמן, מחצית השיעור חולפת בניסיון לקרוא את השמות. המחנכת מנסה לשווא לדבר טובות על הילדים. מנהלת התיכון: לא יכול להיות שאני לא יודעת על כך. תביאו את הילדים אליי, נקרא להורים שלהם לשיחה. אם יהיה צורך נערב את מנהל בית הספר. בימים הבאים העונשים מוחמרים; אימהות מוזמנות לפגישות, תלמידים מושעים מבית הספר.

עודד וקן מתחילים לפקוד את חדרי. בהפסקות, ולעיתים בתחילת השיעור, הם באים לחדר, מתיישבים. מאחר שאין לי זמן, ומפני שהם נבוכים מאוד, אנחנו מדברים מעט. אני שואל אותם מה הם אוהבים לעשות. הם עונים, כמעט יחד: כדורסל. כעבור כמה ימים, עוד לפני הצלצול הראשון, עודד וקן מגיעים נרגשים לחדרי: היום, נכון? כן, אני אומר. היום. דקות אחדות לפני הפגישה - מוקדם יותר בבוקר ביקשתי כדורסל מהמורה לספורט - אני ניגש לעדכן את מנהלת התיכון. היא אומרת: זה לא התפקיד שלך, אין לך זמן. אנחנו טובעים במשימות.

בשבועות הבאים המחנכת של כיתה ז' 3 נעדרת לעיתים קרובות. כשאני מתקשר אליה בפעם הראשונה, היא אומרת שהיא חולה. כעבור שבועיים היא מספרת שהתמוטטה, שאינה יודעת אם תוכל להמשיך בעבודתה.

היא אומרת: אני לוקחת הכול באופן אישי. הלחץ של המורים גומר אותי. היא מספרת שנפגשה עם פסיכיאטר והחלה לקחת כדורים. אני שואל אותה אם לא מוטב שתחדל לפי שעה לשמש מחנכת ותסתפק בהוראה. כן, היא אומרת, זה עשוי להקל עליי.

יום רביעי, כיתה ח'. סטודנטיות להוראה מלמדות בפעם הראשונה. מעתה ואילך הן ילמדו את הכיתה ביום רביעי, ואילו אני אלמד בימי ראשון. אני מתבונן בהן מהצד. ממיקי יושבת בשורה האחרונה, בפניה מצד שמאל. העיניים שלה לחות מהתרגשות, היא מנדנדת את גופה מצד לצד, קדימה ואחורה, היא בקושי מצליחה להרים את האצבע לפני שהיא מתפרצת ועונה. איך ייתכן שעד עכשיו לא הבחנתי עד כמה היא סקרנית ומלאת חיים, עד כמה היא נלהבת? בהפסקה היא חולפת על פניי במסדרון. אני אומר לה כמה שמחתי לראות אותה בשיעור. היא צוחקת, והתלתלים הכהים נופלים על מצחה. אני מציע להביא לה את הספר שממנו לקוח הסיפור שקראנו יחד בכיתה. היא אומרת: כן, בבקשה, אני אשמח מאוד. העיניים שלה, חומות וכהות מאוד, מבריקות שוב.

מבחנים ראשונים. במשך שלושה שבועות דיברנו על זהות אישית וחברתית. אחדים מהתלמידים עונים תשובות יפות, אבל נדמה שרבים מהם לא קלטו דבר, או הבינו מעט מאוד. אנסלי כותבת: זהות אישית - עצמי. זהות חברתית - חברה. אדווין כותב: זהות אישית - משהו אישי של אדם אחר. זהות חברתית - שמזהים משהו אחר. והם אינם התלמידים החלשים ביותר. כך זה חוזר, בניסוחים שונים.

זמן רב אנחנו שוקדים על גיבושה של קהילת מורים לומדת. בשלוש השנים הקודמות הייתה זו מסגרת וולונטרית, מהוססת מאוד, ובמפגשים, ארבעה או חמישה בשנה, השתתפו מורים ספורים בלבד. השנה אנחנו מבקשים להפוך את ההשתלמות למסגרת המאפשרת למורים להתפתח מתוך ניסיונם וחוויותיהם, ולא בעזרת מרצים מן החוץ. תחילה אנחנו שולחים מכתב למורים ומבקשים מהם להשיב אם ברצונם להשתתף. חמישה מורים מביעים עניין. אנחנו מתלבטים אם להציע את ההשתלמות

גם למורי החטיבה היסודית. בינתיים עליו להכין שתי השתלמויות נוספות: הראשונה של האגף לשירותי חברה ורווחה, שתעסוק בסיוע לתלמידים חלשים; והשנייה בנושא אוריינות במרחב רב-לשוני. אני שולח את רשימת ההשתלמויות למורים ומבקש מכל אחד לבחור את ההשתלמות המועדפת עליו. בשבועיים שלאחר מכן המורים עונים, אבל בפגישה עם מנהל בית הספר הוא כועס מאוד: לא יכול להיות שדברים ייקחו זמן רב כל כך. אנחנו חייבים לקדם דברים, כבר אמצע אוקטובר. אני מנסה להסביר לו עד כמה חשוב לאפשר למורים לבחור; עלינו להשתדל מאוד לא לכפות עליהם לימודים שאינם מעוניינים בהם. מנהל בית הספר אומר: אני פוחד שקהילת המורים תהיה מקום של קיטורים ותלונות, שהיא לא תהיה רצינית. איני חולק איתו את מחשבותיי: מה פירושה של טענה שהשתלמות שמעצבים מורים, הנסמכת על הידע ועל הניסיון שלהם, תהיה טובה פחות מהשתלמות שמנחה אדם הנעדר זיקה לבית הספר? הוא מתעקש שנחלק מחדש את המורים על פי מה שהוא מכנה צורכי בית הספר. אני מסכים, אבל בימים שלאחר מכן עוד מתקין שינויים ברשימה, ללא ידיעתו ועל פי בקשת המורות. שלוש ההשתלמויות אמורות להתחיל בשבועות הקרובים.

כיתה ח', שיעור אחרון לפני חופשת חנוכה. בבוקר צ'מסוס באה לחדרי: לפני שבוע סיימון הודיע שהוא עוזב לארצות הברית, ולא היה לנו זמן להיפרד ממנו. האם נוכל לעשות לו מסיבת פרידה בכיתה? אני נכנס לשיעור ומלמד עשרים דקות, ואז מבקש מסימון להתלוות אליי, בעוד שאר התלמידים מסדרים את השולחנות ומניחים עליהם את בקבוקי השתייה ואת החטיפים. אני יורד עם סיימון לחדר המורים. אני שואל אותו מתי הוא נוסע, והוא אומר שבעוד ארבעה ימים. לארצות הברית, אבל אין לו מושג לאיזו עיר. ניו יורק? אני שואל. בוסטון? אני מונה שמות של כמה ערים כדי לנסות לעורר את זיכרונו, אבל נראה שבאמת אינו יודע לאן מועדות פניהם. והוא גם אינו יודע מילה באנגלית. אני שואל אותו מתי הגיע לישראל, והוא אומר שהגיע עם אימו ועם אחיו הקטן מאריתראה לפני שלוש וחצי שנים, בכיתה ה'. ואיפה אבא? באריתראה, ואין לו קשר איתו. אתה שמח לנסוע לארצות הברית? הוא מחייך, אבל

לא עונה. כעבור כמה דקות אנחנו חוזרים לכיתה. רודס מצאה סרטון של זמרת אריתראית פופולרית, ועל הלוח כתוב, בגירים צבעוניים: סיימון, נתגעגע אליך. אל תשכח אותנו. שיהיה לך טוב באמריקה. תשמור על קשר. מאוחר יותר באותו היום אני לומד שחודשיים קודם לכן הכירה סוכנות הסיוע של האו"ם בהיותן של חמש עשרה משפחות פליטות, וכך נפתחה בפניהן האפשרות להגר לארצות הברית. מרבית המשפחות כבר עזבו את ישראל; משפחתו של סיימון היא מהאחרונות שטרם עשו כן. אחרי הכול, אלה ימים טובים עבורו; ייתכן שאמריקה תסביר לו פנים.

חופשת חנוכה. אני נפגש עם נועה, מורה ותיקה להיסטוריה, שעתידיה להנחות את קהילת המורים הלומדת. אחרי שהחלטנו שההשתלמות תעסוק בצפייה הדדית של מורים בשיעורים, אנחנו נדרשים לתת את הדעת על שאלות רבות: כיצד נבסס את האמון, את הביטחון ואת האינטימיות בין חברי הקבוצה? כמה מורים יצפו בכל אחד מהשיעורים? האם המורים יתכננו יחד את השיעור? באילו פרקטיקות נשתמש בשיחות המשוב? מה מבדיל בין הצפייה שתתקיים במסגרת ההשתלמות, לבין צפייה המתקיימת בבית הספר דרך קבע, בעיקר לצורך מתן קביעות וקידום? ממה עלינו להישמר כדי למנוע פגיעה במורים, ואיך נעצב את הגבולות של שיחת המשוב ואת כלליה? ובנוסף, שאלות מעשיות רבות: אנחנו יודעים עד כמה קשה יהיה לשחרר את המורים משיעורים ולמצוא להם מחליפים. חיוני לחשוב על מספר הסבבים - ודאי יותר מאחד, אבל איננו בטוחים שנצליח לקיים שלושה סבבי צפייה, כפי שהיינו רוצים. שנינו קראנו הרבה, אך עד כה פגשנו בעיקר בתאורטיקנים של קהילות מורים, וכמעט לא הזדמן לנו להכיר כאלו שהתנסו בה בפועל. האם נחוצה לנו הדרכה חיצונית? ולבסוף, סוגיית נוכחותי ונוכחותה של מנהלת התיכון: היא הציעה ששנינו נבקר לסירוגין בשלוש ההשתלמויות כדי להפיק תועלת מכולן, אבל גם, אני מניח, כדי לפקח על הנעשה בהן. לנועה ולי ברור שהדבר אינו אפשרי: נחוצות לנו אינטימיות ותחושת ביטחון, ואלו ייווצרו רק באמצעות נוכחות רציפה, המשתתפת באורח פעיל ועקבי בתהליכי הלמידה. שוב מתחוור לנו עד כמה קשה לתרגם רעיונות כלליים לפרקטיקה חינוכית: החלטות מעשיות רבות כל כך

נדרשות, והן שיכריעו בסופו של דבר את גורלה של ההשתלמות ויעצבו את צורתה.

שלושה חודשים חלפו מאז החלה השנה, ומקצת המורים החדשים, שבשבעות הראשונים נראו נואשים ואובדי עצות, הולכים ומסתגלים לבית הספר, להוראה: קשה להם, ללא ספק. האדמיניסטרציה מעיקה, וחלק מהשיעורים עודם בלתי נסבלים. אבל אני רואה אותם בחדר המורים, שומע כיצד הם מדברים זה עם זה, משגיח בהם כשהם נכנסים אל הכיתה או יוצאים ממנה; ולעיתים בחטף, מבעד לדלת הפתוחה למחצה, רואה אותם מלמדים, וניכר בהם שנשימתם קלה יותר. הם מעידים על רגעים של חסד והקלה, מספרים על שיעורים שעלו יפה, ואני יודע שהם עתידים למצוא את מקומם. אחרים עדיין מבלבלים, כועסים, מתוסכלים; המערכת לא עוזרת להם מספיק. הם מקבלים תשובות סותרות מאנשים שונים. התלמידים קשים, תובעניים, דורשים עוד ועוד תמיכה, אף פעם אינם מרוצים. אני תוהה מה מבדיל בין הראשונים לאחרונים. עולה בדעתי שאל הקבוצה הראשונה משתייכים לאו דווקא מורים טובים או מוכשרים יותר, כי אם אלה שגמרו אומר להיות מורים, שהחלטתם נחושה, המחויבים, בראש ובראשונה בפני עצמם, למקצוע ההוראה והחינוך. האחרים מוסיפים להתחבט, פוסחים בין עולמות או אפשרויות, ונדמה שעדיין לא החליטו אם זה הדבר שהם רוצים לעשותו.

בשיעורים שלי לעיתים התלמידים שקטים מאוד וקשובים, ולעיתים אני עסוק כל השיעור בניסיון להשקיט המולה בלתי פוסקת. אני רושם לתלמידים הפרעות, אבל לא מקפיד להזין אותן למערכת הממוחשבת, מפני שאני שוכח או טרוד בדברים אחרים, אבל גם מפני שאני נבוך בכך בפני עצמי. אני משתדל שלא להרים את קולי, אך כבר קרה שהבהלתי תלמיד, ובכל פעם שאני כועס או מאבד את שלוות רוחי, התלמידים מתבוננים בי בפליאה, כמעט בפחד; נראה שבאמת ובתמים אינם מצליחים לקשור בין הפרעות החוזרות ונשנות לבין הכעס שלי. ברגעים אחרים הם קשובים מאוד, בעיקר כשאני מספר להם סיפורים על עצמי. בכיתה ח', שבה הרעש הוא תמיד הרב ביותר, הם יושבים דוממים דקות ארוכות כאשר אני מספר להם, בתור הקדמה לסיפור על דלוס ובנו, כיצד ניסיתי

פעם ללמוד לעוף בדאון, ועל אחריתו העגומה של הניסיון הזה. שוב אני מבין שכל המתרחש בכיתה מתהווה ביני לבינם, שאם כמעט איני מדבר על חוויית ההוראה עם עמיתים, אין זה רק בגלל היעדר זמן וקדחתנותו הבלתי פוסקת של מקצב היומיום, וגם לא רק משום שתפקידי הניהוליים הופכים את ההוראה, בעיניהם כמו גם בעיני אלה שאני כפוף להם, לדבר שיש לעשותו כדי להתפנות למטלות אחרות; הסיבה לכך נעוצה קודם כול בכך שאני ותלמידיי עדיין לומדים להכיר, שעוד לא יצרנו את האמון ואת הקרבה הנחוצים, שטרם מצאתי את הדרכים אל ליבם ואל הדברים המעניינים אותם.

האירוע השנתי למאבק בגזענות. מוניקה מכיתה י' מספרת על חוויותיה בישראל. בין השאר היא אומרת: עליתי לארץ בסוף 2007 עם אימא ואח קטן. באנו מדרום סודן. השנים הראשונות היו לי ממש קשות. הרגשתי זרות מוחלטת ובדידות כי התקשיתי בשפה ולא הכרתי את התרבות בארץ ולא את ההתנהגות שתאפשר לי להתקבל לחברה הישראלית. בהתחלה הרגשתי שהחברה גזענית, ומשום כך לא רוצים לקבל אותי. במשך הזמן הבנתי שלא מדובר בגזענות, אלא ברתיעה מהזר, ושזה בעצם מין אינסטינקט שנמצא בכל אדם שרואה מישהו שונה ממנו, אם זה בדת, בצבע עור, בעדה, בנטייה מינית או במוגבלות. לאחר כמה שנים אנשים שהכירו אותי קיבלו אותי והתייחסו אליי כאילו לא היה בינינו שום שוני, גם כאלה שנרתעו בהתחלה. שלא כמו אנשים שמעולם לא חיו בחברה שיש בה מיעוט כלשהו ולא מכירים את השונה מהם, אנשים שחיו בחברה שיש בה שונות מצליחים לקבל את השונה במידה רבה יותר. אני גרה בפנימייה בצפון תל אביב. כשרואים אותי ברחובות צפון העיר, נוטים לחשוב שבאתי לעבוד שם, ובאוטובוס פונים אליי באנגלית פשוטה ובסימני ידיים, כי מניחים שאני לא יודעת עברית. פעמים רבות שואלים אם אני מכירה מקומות בנווה שאנן או באזור התחנה המרכזית, בהנחה שאלה מקומות מוכרים לי. כשאני מגיעה לדרום תל אביב, אוטומטית מניחים שאני גרה שם. בדרום תל אביב אני מרגישה יותר בבית למרות העוינות כלפי זרים. המחשבות על חזרה לאפריקה לא עוזבות אותי אף פעם. אני גדלתי בישראל, ואני לא מכירה תרבות אחרת.

אני יודעת שבאפריקה אין מערכות חינוך מפותחות, והחיים שם קשים מאוד. בישראל, לעומת זאת, אנחנו יכולים להתפרנס, להתחנך ולבנות לעצמנו חיים. אני וכל הילדים שנולדו וגדלו כאן לא יכולים להשוות, כי אנחנו לא חיינו שם, אבל ההורים שלנו כן, ולפי מה שהם מתארים אין לי ספק שכאן הרבה יותר טוב.

עיתונאית שהוזמנה לאירוע מתרגשת מהדברים ומבקשת לפרסם אותם במדור הדעות של הארץ. הרשימה מתפרסמת ביום שישי ועולה לאתר באותו הערב. בשעות שלאחר מכן מתחילים לצוץ הטוקבקים: איך אפשר לישון בשקט כשכל יום, גם בשנת 2015, נכנסים דרך גבולה הדרומי של מדינת ישראל שלושים-ארבעים מסתננים מוסלמים מסודן? מי ייתן את הדין על המחדל הביטחוני הזה? שופטי בגץ? או: לפני שאת כותבת כאן ברבים, וזה די ברור שהארץ ישמש לאנשים כמוך שופר, תדייקי בעובדות. את לא "עולה", לא "עלית" לארץ, ולעולם לא תהיי "עולה". האם עניין העלייה ברור לך? וגם: אין שום חובה לקבל מסתננים שאולי בתחילת הדרך היו פליטים, אך עברו כמה מדינות, ועכשיו הם מהגרי עבודה שמחפשים לשפר את רמת החיים. די לחוסר הדיוק. ישראל לא צריכה לקבל אפילו מסתנן אחד. אם לפניך משורת הדין תעשה זאת, זכותה לבחור כמה תרצה לקבל, אך אינה חייבת לקבל את כל אלו שפה. אפילו באירופה הליברלית יש גבולות, וגם לישראל צריכים להיות.

אבל יש גם תגובות אחרות: אני מקווה שתזכי להיות אזרחית מדינת ישראל, ותהיה זו זכות גדולה למדינה שתהיה לה אזרחית כמוך. או: בעזרת השם תחליפי את ביבי ותהיי לנו ראש ממשלה מצוינת. העיתונאית שולחת לי הודעות מדי כמה שעות: ראית את התגובות? מישהו דיבר עם מוניקה? אני פוחדת שהיא תקרא. תדבר איתה, בבקשה.

באותו יום אני מנחה סדנת שירה לתלמידי כיתה י"א לצד שירלי, מחנכת הכיתה. אנחנו מתחילים בשיר של טופאק, הראפר האמריקאי שנרצח בגיל עשרים ושש. כשאנחנו מראים את הסרטון ביוטיוב, כל הילדים מצטרפים. רבים מהם יודעים את מילות השיר בעל פה. הם מספרים

שטופאק גדל בגטו של שיקגו לאם פעילה בפנתרים השחורים, שנלחם באפליה ובגזענות של הלבנים. אחר כך אני קורא את שירו של מרטין נימלר **לא הרמתי את קולי**. אחד הילדים אומר: זה כמו בישראל. בהתחלה רדפתם אחרי הערבים, אחר כך רדפתם אותנו השחורים, עכשיו אתם שוב רודפים את הערבים. ותלמיד אחר: זה כמו מה שהיה אצלנו. כשגירשו את הדרום סודנים, האריתראים לא התערבו. היום, כשמגרשים את האריתראים, אף אחד לא מנסה לעזור להם.

ככל שנוקף הזמן, אני מבין כמה מעט אנחנו נותנים את דעתנו על תנאי החיים המוחשיים של תלמידינו. העובדה שמוצאם ממדינות רבות ושונות כל כך, התמורות שהתחוללו במרוצת הזמן בקרב אוכלוסיית התלמידים, תרבויותיהם, עשרות השפות והדיאלקטים השגורים בפייהם, היחסים בין הקהילות השונות ובתוכן פנימה, מעמדם החברתי והכלכלי - כל אלו צומצמו לביטויים השבים על עצמם מדי יום. הדוגמה הטובה ביותר לכך היא האופן שבו הם מוצגים בפני מאות המבקרים הפוקדים את בית הספר מדי שנה; פרחי הוראה וניהול, קונסולים וראשי ערים, נספחי תרבות וראשי מדינות, נציגי עמותות ושליחי חברות מסחריות, ערב רב של מתנדבים, אורחים לרגע ופילנתרופים. צ'מסום, תלמידת כיתה י': אנחנו כמו קופים בג'ונגל. טוב שאתם לא זורקים לנו במבה.

כל זה לא פוסח כמובן גם עליי: הכוונות הטובות, העיוורון. אי-האפשרות לחמוק מעובדת היותי לבן. עולים בדעתי איידה וויאלדו מספרו של ג'יימס בולדווין **ארץ אחרת**: ניו יורק, ראשית שנות השישים, היא שחורה, הוא לבן. הם מאוהבים כבר כמה חודשים וגורמים זה לזה סבל איום ונורא. הוא מתחנן בפניה שתספר לו על חייה בהארלם, על ילדותה. היא מסרבת. הוא שואל: את חושבת שלא אצליח להבין בגלל שאני לבן? לא, היא אומרת, לא בגלל שאתה לבן. בגלל שאתה לא שחור.¹

כיתה ט' יוצאת לפעילות מחוץ לבית הספר. הם חוזרים באיחור, היישר להרצאה באודיטוריום. בסיום ההרצאה אלון, מחנך הכיתה, פונה אליי: אתה

1 ג'יימס בולדווין, 2019. **ארץ אחרת** (תרגום: גיא הרלינג). עם עובד.

יודע שלא היו לי היום עשר דקות לאכול? הוא דורש לשחרר את כיתתו מוקדם יותר, בתום השיעור השמיני. הוא אומר: על פי חוק, אסור למורה לעבוד יותר משמונה שעות ברציפות. אני מתייעץ עם מנהלת התיכון בטלפון. היא כועסת; זו טעות חמורה מאוד מצידו, היא אומרת. גם אנחנו יכולים לעבוד רק על פי החוק. למוחרת אני רואה את אלון בחדר המורים. הוא אומר: לא הייתה לי ברירה, אף אחד לא מתייחס לצרכים של המורים, אני לא רוצה להפוך לאחד המורים המתוסכלים והעייפים, שהתרגלו לכול, ששום דבר לא מעניין אותם, שמסובבים את הראש במסדרון כדי לא לראות, שהמערכת הצליחה להביס אותם. אני אומר לו: זה אולי נכון, אבל שפת החוק היא הלשון הרעה ביותר לדבר בה. האם אין אפשרויות אחרות? הוא משיב שניסה הכול, שלא נותרה לו ברירה.

שיעור פילוסופיה, כיתה י'. אני מגיע לכיתה אחרי לילה בלי שינה בבית החולים לצידו של אבי (בתוך שבועות ספורים הוא עתיד למות), בלי לדעת מה בכוונתי ללמד. ואם לא די בכך, אני גם חולה, חלש ועייף. התלמידים אינם מפסיקים לדבר, לצעוק, לקום ממקומם. במשך כמה דקות אני משתדל להסותם, אבל איני מוצא די כוח אפילו להעיר להם. בסוף השיעור אני מותש ועצוב מאוד. אני אומר להם: היינו אמורים ללמוד שעתיים, אבל אחרי ההפסקה יהיה לכם שיעור חופשי. הם משתתקים בבת אחת, המומים. ואז, מכל עבר, סליחה המורה, אנחנו מבטיחים להתנהג יפה, סליחה שהפרענו לך. בשיעור הבא כמה מהם מגיעים לחדרי להתנצל, לשאול בשלומי. רבין אומר: הם מנצלים את זה שאתה טוב. ואחרי כמה שניות: אבל אל תפסיק להיות טוב, תאמין לי שבסוף הם יבינו. זה ייקח שנה או שנתיים, אבל בסוף הם יבינו. בבקשה אל תפסיק להיות טוב. למוחרת, שיעור ספרות, איני מזכיר את שקרה. אני מרגיש טוב הרבה יותר, והשיעור מתקיים כסדרו; הם ערניים, קשובים, משתתפים.

מדי בוקר רבקה, רכזת המערכת, מגישה לי את שמות המורים הנעדרים ואת רשימת מילויי המקום: הילד שלא ישן בלילה, האם הגוססת; מצעדם האין-סופי של אסונות הוא לדידה בעיות המחייבות פתרון. אבל

לאדישות הזו יש צד נוסף: כשאיני מגיע לבית הספר מפני שאבי עבר ניתוח נוסף, מתברר שאין לכך כל משמעות. אני יכול להתפנות לענייני בעוד בית הספר מוסיף להתנהל באין מפריע.

הכול מעניין אותם, זולת הדברים שעלינו ללמוד. כשאנחנו משוחחים, הם עשויים לשבת בדממה גמורה דקות ארוכות; מרוכזים, נדמה שהם מוכנים להמשיך את השיחה לעד - ובלבד שלא נשוב אל תוכנית הלימודים. אבל כשאיני מבקש מהם להוציא מחברת, לכתוב, לקרוא, משעה שאני קורא בפניהם שיר או סיפור, על פי רוב הם מאבדים את סקרנותם והופכים נרגנים, קצרי רוח, משועממים.

לראשונה עולה בדעתי שאוכל להגיע אל התלמידים רק מתוך השעיה גמורה של הרצון, מתוך הכרה בפער שבין משאלותיי (הדברים שאני מבקש ללמד, תוכניות שהוכנו מבעוד מועד, לעיתים בעמל רב) לחייהם ועולמם. זו הכרה כמעט מזעזעת: אם רגעי הקרבה, חטופים כמות שהם, אינם תולדת איחוי של קרע, כי אם באורח הפוך תולדת ההתייצבות לנוכח התהום הפעורה בינינו, כי אז כדי לזכות באמונם של תלמידיי, יהיה עליי להרוס את כל מה שיקר וקרוב לליבי.

שוב ושוב עולמם של הילדים חתום בפנינו. כל שנותר לנו הוא להביט בפניהם, במחוות גופם, להאזין לשפתם - יבשת מסתורית, זרה לאין חקר, שהוגלינו ממנה לעד. בזעם או בכאב - האם יש הבדל בין השניים? - אני מידפק על דלתות נעולות, ממתין נכלם בפתח בית שאליו לא נקראתי לבוא; הבריחים נעולים, החלונות מוגפים לצמימות. עולה בדעתי קריאתה של המורה, קריאתם של המורים כולם: תהיו איתי, תלמידים, למה אתם לא איתי, בבקשה, תהיו איתי רגע; ללא ספק קריאה נוגעת ללב, דווקא מפני שהיא נואשת.

אתמול החלו הישיבות הפדגוגיות של המחצית הראשונה. לכל כיתה מוקצות ארבעים וחמש דקות, אבל הישיבות מתארכות; בסופו של דבר הישיבות בנוגע לתלמידי ארבע כיתות ז', שהחלו באחת וחצי, התמשכו

עד השעה חמש אחר הצוהריים, ויצאנו מהן מותשים. בניגוד לשיבות ההיכרות של תחילת השנה, שבהן נסקרו כל התלמידים בחטף, הפעם בחרה כל מחנכת שמונה תלמידים בלבד. שלא במפתיע, התלמידים שנבחרו הם הקשים והבעייתיים ביותר: נורה, אייזק, אנקומה, ארון, עודד, סיקיי, סרגיי, סם, פוראבר; תלמידים שאיש אינו יודע מה לעשות בהם. אף שמספר התלמידים שעלינו לדבר עליהם פחת במידה ניכרת, השיחות עדיין קצרות, חפוזות, יעילות מאוד. שמות התלמידים מופיעים בטבלה המוקרנת על הלוח, ורכז השכבה מראה את הנתונים - ציוני מחצית השנה, מספר הנכשלים - ומסכם את ההחלטות. סם למשל: קשיי שפה, מאחר בקביעות, לא לומד, חלש מאוד, מופנם ורגיש, ארבעה נכשלים. החלטות: משימות מותאמות, מבחנים חלופיים, יש לבדוק אם אפשר לצרף אותו לקבוצת האולפן במרכז הלמידה, הערת אזהרה בתעודה - אם לא ישפר את לימודיו, לא יעלה כיתה. מדוע אוצר המילים שלנו דל כל כך? גבולות, ביקור לא סדיר, לא לוקח תרופות (ריטלין), חיזוק הרגלי למידה, משימות מותאמות, חיזוקים חיוביים, לערב את ההורים, לקרוא להורים לשיחה, לזמן את קצינת הביקור הסדיר. והקשה מכול: לא פציתי פה במשך ארבע שעות. השפה עצמה גרמה לי לקפוא, פשוטו כמשמעו. הידלדלותה שיתקה אותי, הכאב שהסבה לי היה אטום ובלתי עביר. חשתי אותו במעורפל. בין השפה לבין הדברים שאפשר היה לומר, שצריכים היו להיאמר, הייתה פעורה תהום שלא יכולתי לחצות, והיא הלכה והעמיקה; האם לא דיברנו כולנו, כל מי שנכח בחדר באותן שעות, בשפה שהחריבה את כל אותם הדברים שהתנסו בהם במפגש עם התלמידים? השפה עצמה היא שהביסה אותנו. ידענו זאת, חשנו בכך, ואף על פי כן לא עשינו דבר. המילים שלנו - איזה שם יכולנו להעניק להן? איזו צורה? - היו מגוננות, ואולם שתיקותינו היו מגוננות לא פחות; נלעגים ומלאי בושה נפרדנו, חומקים בחיפזון אל תוך הערב.

שיעור ספרות, כיתה י'. במסגרת בחינת הבגרות הפנימית עלינו ללמוד את שירה של דליה רביקוביץ **בובה ממוכנת**. בשיעור אני מחלק לתלמידים צילום של השיר, ואנחנו קוראים אותו מתחילתו ועד סופו. הם משועממים, ודבר ממה שאני אומר לא מחלץ אותם מאדישותם. בשיעור

הבא אני מחליט לפרק את השיר לפרודות. אני רושם על הלוח את שתי השורות הראשונות. מדוע שמישהי תקרא לעצמה בובה? רוז אומרת: זה כמו שאתמול קראו לי בובה כשהלכתי ברחוב. זה היה לך נעים? מה פתאום, היא אומרת. ברחתי משם. גם אביב ואנסטסיה מספרות חוויות דומות. אודליה: אולי היא מרגישה שהיא לא שולטת בחיים שלה, שמישהו אחר שולט בה. בנדיקטה: זה כמו בובת ברבי. אתה יודע שכל בובות הברבי הן בלונדיניות עם עיניים כחולות? אף פעם לא ראיתי ברבי שחורה. ממיקי: הם עדיין חושבים ששחורות לא יכולות להיות יפות. רוז, שבכל השבועות הקודמים הייתה בלתי נסבלת - קמה באמצע השיעור, יצאה מהכיתה, נכנסה שוב, שרה בקולי קולות - אומרת: אולי היא זונה, האישה הזאת. אני שואל אותה למה היא חושבת כך. היא אומרת: בגלל שהגוף שלה הוא כמו מכונה, כל אחד עושה בה מה שהוא רוצה. אחר כך אני כותב על הלוח את שתי השורות האחרונות של הבית הראשון. אני שואל אותם אם אפשר לתקן משהו שנשבר להמון רסיסים; אם אפשר לתקן משהו שהתקלקל מאוד. אני חושב על נועה, בת זוגי ואם ילדיי, על הדברים הרבים מספור שיהיה עלינו להרוס בטרם נוכל להיפרד. ההרס איטי כמו אהבה, מפרך כמותה. לא בן רגע דברים נחרבים וגוועים, כי אם באלומות איטיות יהיה עלינו להרוס את עצמנו, בהתמדת מענים סבלנים, כמה זמן, כמה זמן, עד שנהיה צלולים וריקים מאהבה.

קהילת מורים לומדת, מפגש שני. אנחנו מחליטים להביא לפגישה כמה דוגמאות לצפייה בשיעור: מסמך המשמש את בית הספר לצורך הערכת מורים וקידום בדרגה, פרוטוקול של בית ספר דמוקרטי ושתי הצעות נוספות. המורים מתחלקים לקבוצות. לאחר פרק זמן של קריאה ומחשבה אנחנו מתכנסים במליאה. כל זה מעניין במידת מה, אבל גם מוכר לעייפה, ובתוך זמן קצר אנחנו מוצאים את עצמנו בעיצומה של שיחה נעימה ומנומסת, ערנית ועם זאת נינוחה. אני רוצה לזעזע אותם, לחלץ אותם משלוותם; לומר להם משהו על המעשה הפוליטי המונח ביסודה של קהילת מורים המבקשת להתייצב כנגד מה שנכפה עליה והפך להרגל, כנגד הבדידות שבהוראה והשיממון החובק כול של מסורות ההתפתחות המקצועית של מורים. קרוב לוודאי שאין בכך טעם. אם נרצה לערער את